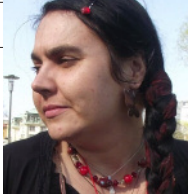

ПРИЧЕ „ДНЕВНИКА“

Град ништавило

Олга Лалић Krowicka

„И ја сам желео да будем. И нисам чак ни желео ништа више; то су речи водиле мог живота: дубоко у свим тим наизглед неповезаним тежњама, налазим исту жељу: да протерам постојање из себе, да скинем маст са тренутака, да их увијем, да их осушим, да се очистим, да очврнем.“
Жан Пол Сартр

Сат показује на постојање нових мисли. Тај сат који не присиљава на ништа. Шуме у јесен људски кораца и гласови. Такођер шуме Јеркина индивидуална рјешења. Она добро зна кад треба устати, узети торбу и кренути на пут у град Ништавило, смјештен иза шуме дрвећа – снова и дубоко испуњен тајнама ума. Испред Јерке се савија пут, час узак, час широк, али сретан што по њему хода путник са циљем, јер оне друге, који хођају без циља, више не може поднијети.

Изнад Јеркине главе лагано се савијају и висе гране, окупане јутарњом маглom. Чисто лишће, кроз које продире кафенило, дрхти од мира. Чудно је, али лијепо, када нешто тако дрхти. Овај дрхтај се, истина је, ослања на одлучност постојања и развоја самосвијести. Зато Јерка, корацајући тврдим кораком, осјећа чисто јутро, без било какве збрке у глави. Бол је ту. То је најважније. Бол, рођен прије почетка постојања новог бића, када је природи потребно ново биће, вратио се. И на самом почетку се спојио са временом који подржава лагано стањенутине.

Ходећи даље, Јерка сигурним погледом његује „то испред себе“. У суштини, спајање болова, растављених временом је као спајање распаднуте личности у једну, која је припадала том једном универзалном бићу. Прави и спојени бол наговјештавају човјека свјесног властитог постојања. Без обзира на то што је његова душа дуго времена била ван тијела, или поред њега, или на рамену, ионако је пространство у овој тврдој „кутији“ пронашло свој закон. Пространство је од почетка имало своја права којима влада, мада их, у Јеркином случају, није могло искористити. Можда због тога што је Јерка говорила гласом друштва: индивидуума, чудака, хвалисаваца, замишљених, безобразних, примитивних, мудрих, духовитих, расијаних, несигурних, самољубљивих, сретних, радосних, сигурних, поносних... У ту загушљиву буку пространство обично није могло ући. Ипак, данас му је то успјело због остварења и побједе дугог и непрестаног вјеровања у ствари свјеже, лијепе и чисте. То „ван нас“ одлази слабо и немоћно, а враћа се јако и силно. Дарује нас сто пута више.

Највећа тајна свега тога скрива се у ономе „ван нас“ које треба увијек поштовати, вјечно, без хвалисања и глупирања. То стално и дуго вјеровање пролазило је кроз различите таме, кроз загушљивост, злобу, сузе. Унаточ томе, пут се нигде није прекидао. Љуске су попуцале и опале са бића које се ослободило од бетонског бремена „поједеног“ постојања. Поједено? Баш у томе спава читава истина. Поједено постојање налази се у поједеном човјеку, кроз катастрофе и људске несреће овога свијета. И „испод њега“ скрива се „истинито“ постојање, баш у тим погржним костима које никад не падају и не расипају се. Могу се само запалити, али од спаљивања настаје пепео, а од пепела нови живот.

Јерка је осјетила да у њеним мислима станује сјенка. Одједном је видјела како се извија из њене нутрине према ван и схватила је да јој је потребно више свјетла и сунчеве топлине. Почела је трчати прем граду Ништавилу. Док је из њеног трбуха висила сјенка, сове су на гранама читале књиге. Те сове са бордо машиницама. Из њихових књига излазиле су ријечи пуне, сочне и смислене. Оне које су најважније на дан рођења. Ријечи мудрости и бордо ријечи љубави. Бордо као крв – а крв као љубав.

На крају града, високи и истовремено ниски небодери били су окружени стаклом. Јерка је пронацијала погледом кроз стакло ка најмањем небодеру тога свјетлоносног града. – *Овдје ће бити најбоље распрострањене ствари* – помислила је, буђећи у зелено дрво које је расло испод најмањег небодера.

Узела је своје реквизите и почела се удобно намјештати. Са небодера је бистра вода капала равно у Јеркине очи.

Након тренутка, њене окупане очи откриле су значење тога пута. Унаточ бојазни коју у њој – у нама – узрокује ништавило, пронашла је склоности испод најмањег небодера, на почетку или на крају града. Није било потребно да даље иде. Зашто, кад се све налази на почетку или на крају? Средина је само есенција онога што је било и што ће потом бити.

Бојазан је морала бити, као глас који нас вуче према незнаном и непредвиђеном, за које смо, у дубини душе, овако или онако, убијеђени да су у њима скривене сигурност и пуноћа постојања. Та пуноћа ништавила и испуњене празнине, које је тешко самом себи објаснити, само их се може осјетити, или у њих заронити најдражи дио тијела.

Јерка је управо то учинила, у један свој дио заронила. И постала је бистрина постојања. Бистрина која тече. То је најважније. А најважнија је ријеч. У ријечи мисао. У мисли дух. У дужу радост. У радости тијело. У тијелу најдражи његов дио који обликује „нас“, а „нас“ обликује „то ван нас“, „то испред нас“, „то иза нас“, „то у нама“, и „то сад“ је есенција смисла и циља према којем тежимо.

Јунакиња је постала аутентична особа. Јерка је управо погледала на своју руку, из које је скривена душа испуштала облачиће. ■

ИНТЕРВЈУ: ГОЈКО ТЕШИЋ, ИСТОРИЧАР КЊИЖЕВНОСТИ

Књижевности се мора приступати отворено

Први том капиталног пројекта „Манифести српске авангарде 1902-1934“ који су приредили професор др Гојко Тешић и др Ива Тешић са Института за књижевност и уметност, објављен је у издању Културног центра Војводине „Милош Црњански“. У првом, од укупно три тома, обухваћен је период од 1902. до 1923. у којем се на више од 650 страница налазе, по први пут на једном месту, осим текстова основне грађе, и манифести, програми, прогласи, леци, програмске паролe и други документи авангардиста. Ову хрестоматију чине и уводни текстови о теорији и о историји манифеста као књижевне врсте, као и илустрације: насловне странице листова и часописа, карикатуре, илустрације, фотографије аутора у избору, аутографи рукописа итд. Целокупна грађа прикупљена је у различитим институцијама широм бивше Југославије, у Загребу у Свеучилишној и националној књижници Републике Хрватске, Националној и универзитетској библиотеци у Љубљани, народној библиотеци БиХ у Сарајеву, Народној и универзитетској библиотеци у Београду, Матици српској у Новом Саду и другим институцијама. Тим поводом, разговарам са професором у пензији са Филозофског факултета у Новом Саду др Гојком Тешићем који је, подсетимо, утемељио предмет Авангарде и неоавангарде на том факултету тако да се и кроз нове генерације оживљава њихов, мало је рећи, увек иновативан уметнички дух.

● **Били смо сведоци на недавно завршеном научном скупу „Авангарде и неоавангарде у књижевности и уметности - југословенски контекст“, да је први објављени том Манифеста имао изузетну рецепцију међу књижевним историчарима...**

– Чињеница је да је ово књига која је имала фасцинантну рецепцију одмах по објављивању што је мене потпуно изненадило. Оно што сам до сада радио је све мање или више примећено, међутим појава прве књиге Манифеста, дакле књиге коју сам замислио у једном тому а онда се испоставило да грађе има за три тома, заиста је одјекнула у јавности. Мислим да сам овим истраживањем разбио појам манифеста у оном класичном, канонском смислу да је манифест само стриктно програмски текст који демонстрира битку за неки изам. Тако поред манифеста у класичном смислу, има и песма које су манифестног карактера, има таквих и књижевно критичких текстова а има и прозних сегмената који су програмског карактера. С тога и мислим да је ово књига која ће узбудити духове, а свакако је књига која отвара видике, која разбија канонску одредницу шта јесте манифест. Биће узбудљиво јер они који ће желети да опостро тако виђење манифеста како излажем у овој хрестоматији, мораће то добро да аргументују. Свакако ће бити и оних којима ће ово дело бити прозор у књижевну историју која је у периоду авангарде била узбудљива у сваком смислу јер су у том периоду наше књижевности дешавале епохалне ствари.

● **То заиста Манифесте чини другачијом књигом. Појасните нам зашто сте уврстили у књигу и делове или целине текстова авангардиста који су били манифестног карактера, а не само текстове насловљене као „манифести“?**

– Нисам она врста конзервативног канонског књижевног историчара који прихвата одреднице које је неко некада наметнуо: шта је манифест, шта је песма, шта је критички текст, та је програмски текст... Ја сам све то ишчитавао и схватио сам да програмски текст може бити и нека врста плаката, и нека врста афоризма, рекламе, може бити памфлет, критички текст... Разбио сам ту класичну причу о манифесту као тексту који наговјештава једну поетику неког писца или неке епохе. Отуда је ова књига са мог становишта и једна врста књижевно-историјске провокације. На почетку књиге је песма Милана Ђурчина „Пустите ме како ја хоћу!“ из 1902. године. Не прихватам никада, од када сам пошао на студије, да ми такозвана коначна дефиниција, било енциклопедијска или књижевно-теоријска или књижевно-историјска буде нека врста ограничења или да буде сврстана, да се колоквијално изразим, у обор из којег ја не могу искорачити. У Манифестима се може видети шта све може бити текст одбране једног концепта књижевне уметности и уметности у најширем смислу те речи. Књижевности се мора приступати ван било каквих канонских одређења. Потпуно отворено.

● **Други том је сада у штампи и обухвата период од 1924. до 1929. Иако је претходно било најављено да ће бити само два тома, ви и издавач сте се ипак одлучили да буде још један, трећи том, дакле да период од 1930. године, од појаве надреалиста у нашој књижевности, буде посебно издвојен. Зашто?**

Фотом: Г. Нонин

– Када смо недавно други том припремили за штампу испало је, просто математички, да ћемо имати ускоро и трећи том који ће бити искључиво посвећен надреализму. И књижевном историчару се наметну неки детаљи који нису с почетка били видљиви и као да су ствар неке непланиране режије. Испоставило се да то јесте права подела и да је све стављено у природни контекст. Овај други том почиње 1924. када се десила нека врста упада надреалиста у простор који су раније, условно речено, освојили модернисти, а које ја зовем авангардисти двадесетих година. Док сам приређивао други том, схватио сам да је то најприроднији почетак управо за други том. Дакле све од сведочанства па до једног надреалистичног плаката, онај за којег Марко Ристић није прихватио да је надреалистички. Надреализам по Ристићу почиње са 1924. када се десила нека врста надреалистичке побуне против модернизма или „надреалистичког антимодернизма“ што јесте једна узбудљива прича.

● **Ваш рад на проучавању авангардиста трајао је деценијама, по библиотекама у Југославији...**

– За мене је Загреб упоришна тачка за истраживања овог периода. Стицајем околности ја сам још од 1972. године врло често у Загребу. Оне године када сам се нашао у Институту за књижевност и уметност, сваке године сам имао месец дана студијског боравка у Загребу и то сам максимално користио. Има и једна анегдотска ствар, та да сам чак и на одслужењу војног рока био у Загребу 1978. године и вероватно сам у историји Свеучилишне библиотеке забележен као војник који је највише времена проводио у њој. У војсци сам уређивао новине тако да сам имао слободно време и свако поподне сам одлазио на одељење периодике и прелиставао предатне часописе и новине.

● **Објављен је, у издању новосадак „Агоре“ ових дана и први том „Обилатност“ сабраних списа Драгана Алексића, оснивача српског дадаизма, оног „што је стар да би био млаод“.**

– Ова књига показује изузетан стваралачки дух Драгана Алексића, кога је можда новинарство преусмерило у друге воде, али који је вешто балансирао између белетристике и публицистике. Он је ипак веома значајна фигура авангардних покрета, пре свега дадаизма и српске и хрватске књижевности. Он је као дадаиста деловао искључиво у Загребу. Он, наравно, припада српској књижевности али се не може ускратити право хрватском књижевном историчару да га инкорпорира у тај историјски контекст њихове књижевности. Ипак, имам утисак да су књижевни историчари толико национално ригидни да се не упуштају у неки забран који по националном кључу припада неком другом. По мени је то потпуно ирационално. Дадаизам и зенитизам до 1923. године постоје у Загребу и представљају интернационалне покрете. А то што је Драган Алексић по националности Србин и што је у једном моменту био у жестоком сукобу са Крлежом, не значи да не треба да има своје место у хрватској књижевности. Имам утисак да се у новије време то мења и то је добро. С пуним правом да тако сматрам да су Тин Ујевић, Густав Крклец, Сибe Миличић, Антон Густав Матош, да су делови и српске књижевне културе и морају се читати и у том контексту. Надам се да долазе времена када се неће све гледати у строгим, ригидним националним контекстима.

Гордана Нонин

Већ помињана комода изнад узглавља пуна је. Сајам је то био а на сајму да погубиш себе у новоме, и у ономе што ти је икад промакло. А промицх, неопростиво. И неопозиво. И сада, читаш луда главо, и несмирена душо.

Три дана сам наврала на штанд Паидеие чекајући да се допреме две нове књиге Андреја Макина. Упорна и досадна. Кћи господина Живадиновића љубазна и стрљива. Момчић који помаже насмејан. Можда у чуду због лудичаве упорности госпође у годинама (не и у најбољим, иза су). Не зна он шта ми Макинове прве сибирске приче значе. Које су ме нагнале да пронађем тај далеки Амур док ваља воде ка источним морима. И добијам две, новог Макина: *Земља поручника Шребера* и *С оне стране граница*.

Читам прво са повеликог низа. И некако је други Макин. Нема ничег од крцкања санти на леденом Амuru, нити сјајног француског завештања, нити оне миле и несрећне Рускиње која продаје орден свог оца да би га сахранила. Према мном је футуристичка прича, постапокалиптично виђења опстанка света, уз немоћ да се досегне ни срећа, ни мир, нити смисао новог доба. Други је другачији Макин, с оне стране границе. Можда би прича о поручнику Шреберу истакала идеје блискости: задовољство постојања, способност праштања, части и храбрости. Могуће, читам.

Књиге Енеса Халиловића не промакну ми. Досадашње, и нови роман *Бекос*. Од критике хваљен и оспораван. Мени неважно. Упорна сам, баш као један од ликова из романа који то-

Пише: Гордана Влаховић

лико година трчи, а није од себе побегао. Ни од књиге, колико год да знаш писца (песника) у неким другим 'аљинама. Гласови у роману траже смисао и утеху. Њихова је прича невесела, тамна. Пуста је туга и невоља. Мрак од живота. Распад неба под којим су, и смо.

Без жеље да бацам сенку на роман личног и друштвеног пораза, уз све оне раније прочитане књиге, жудим да се подсетим пећине Алтамира, и *избрисаних вести* и пужева у време суше. Што би моја мати казала, најволим те. Давне из болести и здравље (2011):

Кад гледам пужеве мислим на песнике.

Не зато што их је лако згзгати,

Не зато што морају кућу да носе.

Кише доносе пужеве

Као што ратови наносе песнике.

...

Колико воде од кише нестане.

Толико мало стихова остане.

Па опет, дрзак,

Желим да певам.

Шта тек рећи за *Зидове!* Али, враћам се ручју са сајамског убирања. Ред је поменути, (да би се други чудили) најем књижицу песама Вилијама Блејка, уз дефинитивно да руко-

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Не побећи од себе

писи не горе, уз превод Бојана Белића. Пре скоро два века, отвара се огледало универзалног у коме плива човек, микрокосмос. Стварност у човеку, и споља, не мора бити иста. И шта ме је очарало? (Можда коме учиним жао!) У новој књизи Ненада Ша-

поње (Прометеј) Близанац времена, и у пређашњим, најнеухватљивије је, лептир као, наша душа. Тражи она простор, да ли у песми. А тај давни, енглески чудак, верује у бесмртност душе, и време није огледало душе (Шапоња). Хоћу рећи, као ни умеће филозофије и поезије, ни антиподи страст и разум, тренутак и вечност, нису дати као досегнута могућност, осим песницима, оним још од Атакаме (Енес), и Блејку, двестагодишњем, и млађаном Ненаду, овдашњем Шапоњи.

Како изаћи са тог сваколиког вашаришта а не поздравити госпе из КОВ-а, које памтим по добру, и по једноме мимо свих.

Затечена сам књигом *Којих нема* (2008) јер двадесетак имама а ова ми је промакла. О Драшку Ређепу је реч, наравно. У уводнику пише: „Како промицх године наше несигурности и планетарног страха, све је више тамних, непостојећих зона наших адресара. Губимо, свако-

дневно. Усталом, читуље нису од јуче најчитане рубрике локалних листова...“ Живи су они „мртви наши пријатељи којих још умемо да се сећамо, чијим досеткама још можемо да се насмешимо, благо, чија лица у сну и на јави... можемо да обновимо.“

И онда почињу *свици успомена* са Десанком којој је било „све допуштено и све опрштено“, па са Матићем, који је „све знао и све препознавао.“ Ниже се „богата промоција смисла епохе“ са глумцима, сликарима, песницима, неомеђеним сјајем једног богатог животног искуства. Промичу завичајни полу-мрак, и чоја паорског краја; чује се виолински жрак Јанике Балажа за шидским ваљаром, и тако све уз присећања на писма, разговоре, сусрете, путнике и путовања, те *свитке успомена*, непоновљивог, духовитог, оштроумног, свепознавајућег Драшка Ређепа.

И какве везе има што је књига штампана „још“ 2008. И што је ја дочитавам као јуче добијену! И док Чиплићев вивак лети преко Тисе, и док је Андрић по, Ређепу, за Бандића песник утехе, за овог читаоца Ређеп сам, маг је који даје смисао читања.

П.С. Треба ли рећи да Тања Ступар, Анте Томић, Богнар, књига једног госта са Кипра, *Источни медитеран*, чекају ред. ■

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Повест путовања Владимир Гвозден (КЦВ „Милош Црњански“)

Пред читаоцима је есеј на тему путописа, односно о томе колико је путовање укоренено у condition humaine, о чему сведочи вероватно најстарија путописно-фантастична приповест, написана у Египту у 19. веку пре нове ере - „Морнар бродоломник“. У овој књизи, објављеној у едицији „Нова мисао“, Гвозден између осталог истиче да је то не само прва „огољена робинзо-нада у светској књижевности“ него „можда чак и први путопис, јер је врло вероватно да говори о проживљеном искуству“. Владимир Гвозден је професора светске и компаративне књижевности са теоријом књижевности на Универзитету у Новом Саду, као и гостујући професор и истраживач на више страних универзитета, те аутор низа књига, међу којима су „Српска путописна култура 1914-1940“, „Компаративна књижевност и култура: критички увод“, „Атмосфера краја“...

Vladimir Gvozden
POVEST PUTOVANJA

Џез скице Србије Војислав Пантић (Књижевна радионица Радишић)

Прву домаћу публикацију која се бави искључиво српским џезом после Другог светског рата твори 135 одабраних текстова Војислава Пантића, објављених у различитим медијима од 1989. године до данас. Међу њима су есеји о српским џез велицима, репортаже са фестивала и концерата, интервјуи, текстови у књижицама ЦД издања, као и рецензије одабраних албума. Посебно поглавље чине прикази „Десет величанствених“ плоча српског џеза објављених до 1991. године, а међу великим јунацима књиге су иконе српског џеза: Војислав Бубиша Симић, Душко Гојковић, Мића Марковић, Лала Ковачев, Лазар Тошић, Стјепко Гут, Нада Кнежевић, Јован Маљковић и Милош Петровић. „Пантић поштује музички образованог читаоца и читаатељу, али из сваког текста извире пријатна импресија да смо у љубави према џезу сви равноправни“, оцена је сарадника ДНК Николе Марковића. „Мит о џезу креирају не само музичари, већ и они који га маестрално овековечују, или из сенке стварају предуслове да се магија деси. И Воја Пантић је један од њих“...

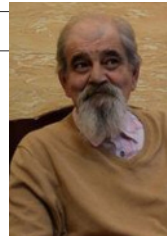

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Мале есејизирание приповести

„Роман као држава и други огледи“ (Књижевноисторијска и есејистичка дела Милорада Павића, Културни центар Војводине „Милош Црњански“, Народна библиотека Србије, 2025)

Пише: Милан Р. Симић

Кроз своје огледе, Павић не истражује само књижевност, већ и културне, историјске и филозофске аспекте живота. Његова иновација у писању чини га важним књижевником у најширем светском оквиру јер поставља нове стандарде у приступу књижевности и позоришту. „Роман као држава и други огледи“ представља важан допринос књижевној теорији и пракси јер истражује концепт романа као динамичне форме која може да функционише као држава, што подразумева не само структуру и форму, већ и интеркултуралне и историјске аспекте. *Држава пропада ако у њој добро живе они који је руше, а лоше они који је одржавају.* Павићеви огледи су често иновативни и креативни, његова иновација огледа су у употреби неортодоксних структура и техника и „ослобађању“ простора у коме читалац игра активну улогу у остварењу створеног књижевног света. Овакав приступ књижевности доводи до новог начина читања, где се текст не доживљава само као линеарна нарација, већ сложена мрежа значења и интерпретација. Павићев најпознатији роман, „Хазарски речник“, омогућава читаоцима да сами бирају редослед читања. У другим романима, Павић на аутентичан начин истражује време и сећање. Павићев стил је поетичан и играчки, текстови богати су алузацијама на различите културе и традиције. Дакле, Павић је створио литерарни универзум који позива читаоце да се активно прикључе писцу у сталној доградњи његовог створеног универзума.

Павићеви узорци укључују неке од најпознатијих светских писаца. Посебно је инспириран Борхесовим концептима бесконачности и парадокса, што се огледа и у свим његовим романима. *Борхес је знао да сваки писац ствара своје претходнике.* А ако је познато да је Борхесова књижевност настала храњењем других књига колико и животом, питање се само намеће: колико је Борхес створио својих претходника? Приметан је и утицај руске књижевности на Павића, доста простора у овој књизи посвећује Пушкину.

Кратак прегледа неких од огледа: „Одлазак Борхеса“: Овај оглед се бави утицајем аргентинског писца Борхеса на светску, али и његово књижевност. Борхес је познат по својим метафизичким и апстрактним концептима, а Павић појашњава како су Борхесове идеје о бесконачности, лавиринтима и парадоксима утицале на његов литерални универзум. У најкраћем запису „Александар Генис“, Павић анализира рад и утицај руског писца и критичара Алексан-

дра Гениса, који је познат по својим разматрањима о руској и светској култури. *Генис се тако поставио да он види Русију из Америке и Америку из Русије. И то преко Кине и Лао Цеа.* Прочитаваши „роман у фуснотама“ *Рајски путеви*, Павић нас уверава да на основу самих напомена испод црте читаоци могу да измаштају роман по својој вољи. Тим рукописом Петер Корнели међу првима је закорачио у књижевност XXI века и Павић му је пожелео добродошлицу. У тексту који је посвећен Андрићу, Павић истиче значај Андрићевих тема у данашњем контексту. Павић, на наше задовољство, не пише само о својим романима, већ и о позоришту, музици, месту књиге у времену пред нама, али и о писцима које је волео. Отуда нимало не изненађује да се осврнуо и на дела Горана Петровића, Радована Белог Марковића и Милоша Црњанског. Павић се фокусира на рад Горана Петровића, истражује његове књижевне иновације у писању, и оно што је најтеже: оригиналност. Радован Бели Марковић се прославио по свом специфичном језику и стилу. Његово писмо, начин изражавања и језик, обележени су дубоком емоцијом и оригиналним метафорама. Милоша Црњанског Павић не истражује само као књижевника, већ и као историјску фигуру.

Павићев оглед „Гатање као компјутерска игра“ истражује концепт гатања и предвиђања у књижевности поредећи га са механизам компјутерских игара. „Неколико речи о умору и позоришту које умире“: Павић разматра стање позоришта у савременом друштву, истичући његову дуговечност и промене које је претрпело током векова, трпи и у нашем времену, а које су неопходне. Свој допринос образложио је са намером и науком, али и значајем својих драма „Заувек и дан више“, „Кревет за троје“ и „Стаклени пуж“. Павићевски - интерактивно позориште: у њему постоји и она друга завеса која пресеца по дужини гледалишта и бину творећи са оном првом, која одваја позорницу од гледалишта, *нешто као златни крст у позоришном простору.* У овој књизи, Павић нам нуди (за читалачко уживање) и огледе „Глинема армија“, пожељно је оглед прочитати пар пута, „Места посвећена опасности“, текст је заправо мала есејизираниа приповест о генијалном Милошу Шобажу који је као нико пре „костимирао простор“, и „Гаудијеве спаваће собе“ у којима *заувек царује*

И да закључимо. Одавно смо превазишли стари начин читања, хоћемо ли и када превазићи и овај садашњи? Хоћемо ли романима памтити по читаоцима који су их домаштавали, не и по ауторима? ■

СЕЋАЊЕ НА ЗОРАНА ЂЕРИЋА У ПОВОДУ ДОДЕЛЕ НАГРАДЕ КОЈА НОСИ ЊЕГОВО ИМЕ

Ђерин повратак

Пише: *Селимир Радловић*

Велика је част, што, с овог места, овим поводом, као слуга некорисни, изговарам ову скромну реч. С тугом, јер је наш Ђера, до јуче, био с нама, али и с радошћу, што је његово име овенчало новоуспостављену награду Друштва новосадских књижевника. Сагласно томе, реч хвале упућујем Председнику и Управном одбору наше асоцијације, што, овим изузетним гестом, чувају успону на нашег драгог и вредног колегу.

Са Зораном Ђерићем сам, на овај или онај начин, добар рат ратовао, као би рекао Величанствени Таршанин, готово четири десетлећа – од прве његове књиге *Талог* (1983), овенчане најугледнијом наградом за младе песнике, до последње (заветне) песничке књиге *Азбучне молитве* (2023), овенчане *Змајевом наградом* Матице српске, од *Културног центра Новог Сада*, преко *Стеријиног позорја* и *Српског народног позоришта*, до *Летописа Матице српске* и *Друштва новосадских књижевника*. Одувек је имао свест о томе да је песništво магија *слике, звука и ритма*, да оно није само *дело уметности*, него и *истинска функција човека*, и да су, све струне свете, сви лахори, небески, све леје, светле, у поседу вечног гласа песме. У времену деце, Јудине, кад за браћу, нашу, питамо кости мртвих, сред трња, градскога, у барци, немирној, земаљској, био је неуморан у винограду Очевог. Био је главни и одговорни уредник *Поља и Сцене*, у три мандата управник позоришта младих, управник *Српског народног позоришта*, лектор за српски језив, у Лођу, гостујући професор на универзитетима у Прагу, Гдањску, Кракову, Новом Саду, Бањој Луци. Аутор је 65 ауторских и преводилачких књига. Што би се рекло – у један живот стало је више људских живота!

Његова заветна књига, *Азбучне молитве*, сва у знаку *песничке молитве* и *песничке азбуке*, исказује се као крик пред пустошним крајолицима дехуманизованог и дехристијанизованог савременог света, сад у лексички, сад у асоцијативној (плутајућој) песничкој синтакси, сад у симболичко-сликовним илустрацијама, сад у згуснутој и чврстој стиховној архитектоници. Стога је сасвим разумљив (опомињући) завршни стих, у целини *Јерес – Што си тражио, брате, то си и добио...* Као што је разумљив и прекор упућен савременој песничкој сабраћи (у песми

ТЕОРИЈА КРЕАТИВНОГ ПИСАЊА

Благословен даром за писање

Постоји скуп договорених правила о томе како написати (записати) односно забележити жељено искуство – поруку? оставштину? успомену/сећање? – било у облику записа, белешке, скице, параболе, песме, приче, шта ли већ и штогод већ (будући или садашњи) писац имао на уму. Та се практична упутства крију по разним читанкама, школским уџбеницима, упутствима и правилницима разбацаним по књигама о граматици, уосталом могу да се виде у разним писанијама других, „правих“ писаца, па чак и прагматичним, наменским приручницима попут оног који је сачинио творац чувене теорије књижевности др Драгиша Живковић у уџбенику „Прави пут и странпутице у писању“.

Све је то припомоћ, инструменти и алатке, а до самог уметничког текста, то јест дела, тешко је пристићи само срећом, ипак је потребно и понешто изворног дара за писање. Дакле, основна начела форме и композиције планираног и замишљеног текста – ха, откад то текст бива замишљен, је ли он то неки филозоф? – трасирају пут писцу док ствара, али има ли он идеју како да до текста стигне? Милисав Савић, који тврди да курсеви креативног писања имају смисла само уколико их предају писци, у Америци је похађао курс код нобеловке Тони Морисон, али опет признаје да се баш и не сећа да је нешто научио, ма колико се сви, генерално, слагали да и то треба испробати. (Иако професори књижевности, иронично додаје Савић, не воле да им се писци врзмају по факултету: за њих је само мртав писац добар писац.)

Песник и есејиста Зоран Ђерић је предавао драматургију као неку врсту креативног писања на Академији уметности у Бањој Луци, а драматургија је од Аристотела наовамо прихваћена као школа за драмске писце, препуна правила. Као и драма, казивао је Ђерић, тако се и поезија и проза могу учити као вештина, као форма, а до уметности ће dospети они који буду могли да споје научено са креативним потенцијалима.

Важно је бити благословен даром за писањем. Тада писац пише чак иако не зна да ли ће његово писање ико икад видети. Како је то једном установио песник Горан Станковић, поезија троши мало друштвених богатстава и не живи се од ње, зато су песници слободни да не обраћају превелике пажње на читаоце, а из тога може да следи да пишу углавном за себе: а писати због себе може значити опет само једно – да је писцу непходно да схвати и објасни свет у коме живи.

Ђорђе Писарев

Поплава) – *Џаба сте, по кафанама, галамили до зоре, / Шта је са светом, који сте спасавали?* Његов омиљени аутор, Фјодор Михајлович Достојевски, апостол православне културе, вероватно би, у страху и молитвеном трепету, додао – смири се, горди човече! А један од отаца хришћанског Истока, уздишући да је Отац, наш, дао свет људима и њиховим расправама, наставио – јадни свет и јадни људи!

А шта је добио његов савремени сабрат – секуларизовани костимографски поредак, окружен земаљским бојама и облицима, па (у песми *Ценовник*) одјекује – *Храброст нам не недостаје, али њена је Цена превисока. Имамо Чиме да платимо (живот) их, барем, Џабалук), али душе, ако их изгубимо, Шта ће их надокнадити.*

Сад кажем, сред нашег малог сабрања, у овом свечаном часу, док облак сунце хвата, а гору тама притиска, па се зебња обзнањује као истинско огледало у којем се огледа наша будућност, сећајућ се Зорана Ђерића, годину дана након што је нашао одах од тела, свога, сад шапатом, сад гласно – као сунце, сверадосно, што се, певајући, уз брег пење, као песма, свечана, дулихејска, што, у времену, расте, нек живи сећање на нашег Ђера, све растућ, дајућ још гостина и крила нашој асоцијацији. На колени и колени! На спасење, на многаја љета! ■

ЂЕРИЋ И КОМЕНТАРИ

Једна далека вибрација и колебање душе

Пише: *Ненад Шапоња*

Гледао сам упорно већ пети дан у чаролију лево-града, са 26-ог спрата Хилтоновог хотела DoubleTree, у граду Шарџах, усред истоименог Емирата, једног од седам Уједињених Арапских, помало мамуран од десетина и десетина сусрета са издавачима и уредницима из целог света, гледао сам тако у фасцинантан приказ игре светла и људске моћи грађевинарства, а рука ми је писала сама, и самостално.

Био сам песник, односно допустио песнику да се ушуња из мога бића, да преузме на моменат главну реч за столом моје свести и напише следећу песму:

**КО НАС СВЕ ЧЕКА:
УНУТАР НАС?**

*Капљице туге падају
на тело чежње.*

*Како ћемо поделити
протекло време?*

*Искуство наде
разједају мољци времена.*

*Истовремено ти си
и скривена
и нескривена лепота.*

*Видео сам
да осмејак твој,
граница је света,
да свака мисао
у којој сам с тобом,
скраћује ми време,
и то баш до оне тачке
у којој никад и заувек
беу исто.*

*А како препознати знак
да душа хоће да оде,
а како да се врати?*

Опчињен сам гледао мало тај левоград, мало у телефон, који ми већ годинама служи као бележница, задовољан што сам открио још једну песму која се склапа у мени прихватљивом, па и до некле разумљивом, складу. Ствари поезије, као што знамо, нису увек, а и не треба, да буду сасвим разумљиве.

Тај дан беше 6. новембар 2024. године.

Сутрадан сам се већ вратио ноћним летом из Дубаија у Београд. Од првог дана мога боравка у Емиратима, од 1. новембра, Зоран је лежао у болници у Сремској Каменици, где се лечио након изненадног инфаркта. У болницу је стигао на време, лекари су предузели неопходне медицинске радње и све је указивало на брз опоравак и скори излазак из болнице.

ИЗ НЕОБЈАВЉЕНОГ РУКОПИСА

Зоран Ђерић

ПОЕЗИЈА И ЈЕЗИЦИ ЉУБАВИ

Чије год језике да говорим,
ако језиком љубави не удем
да зборим, онда сам нем –
као звоно без језичка, као
прапорац из кога је испала
куглица, па не звечи.

Птицијим млеком сам се хранио,
али језике птичје нисам научио.
Не удем да цвркућем ни
да гугућем, а немам ни перје
да се шепурим, како бих те освојио.

Мислио сам да имам све
дарове: телесне, па и духовне.
Али нисам знао да су дарови
различни, а Дух је само један.
Сад знам да нисам ни пророк
ни зналац, ако су ми неке
тајне и одређена знања
доступни, јер ако нисам
с тобом, љубави, ништа
и нико сам.

Ако те не целивам,
еда ли ћу се исцелити?

Као што око не може
рећи руци: не требаш ми.
Као што глава не може
рећи ногама: не требате ми.
Нема ни једног чула

које нам је непотребно.
Нема ни једног уда
којега ћемо се срамити.

Зато ја не могу рећи
да си ти моје око, рука,
глава, нога, али могу
да кажем да без љубави
не бих прогледао, да без
љубави не удем да ходам,
да су ми руке прекрштене,
а глава забринута, ако те
нема и ниси са мном једно.

Јасмина Митрушић: Барокни портрет Зорана Ђерића, 1991

Но, са медицином, као и са самим животом, понекада бива и овако – када сте најсигурнији, негде око вас долеће изненађење, и то оно непријатно. Ето то се десило 8. новембра. Око један ујутро тога дана, њему је у присуству лекара пукло срце. Да, његово срце је заиста пукло.

А мени је годинама најближи, и најприметнији, део његове појаве, била управо његова душа.

Благост, одмереност, духовност и пријатељска посвећеност и предиспузибилност, као да су се подразумевале, али сусрет са његовом душом, пуну нашу 41 годину био је уствари разлог чаролије сусрета са њим. О томе нисам никада раније размишљао, а сада сам у то сигуран.

Читао сам, овог лета, своју нетом изашлу књигу „Близанац времена“ у којој је објављена цитирана песма, и коначно препознао да ми је завршни стих, *А како препознати знак/ да душа хоће да оде, / а како да се врати?*, исписала она далека вибрација колебања Зоранове душе. ■

У „ПАВЛУ БЕЉАНСКОМ“ ПРЕДСТАВЉЕН ПРОЈЕКАТ „ОЗВУЧАВАЊА“ СЛИКА САВЕ ШУМАНОВИЋА

Глас света светлости и боја

Пише: Мирослав Стајић

Феномен синестезије, који се у најширем смислу може описати као мешање или преплитање чулних утисака при перцепцији различитих објеката, одувек је био изазов за уметнике различитих дисциплина. Док у невролошком смислу означава способност да се, на пример, боја „чује“ или тон „види“, у уметничком контексту синестезија се разуме као метафора за дубоко повезивање уметничких форми, за прожимање визуелног, звучног, па и тактилног и просторног искуства у јединствен естетски доживљај. У том смислу, синестезија превазилази границе појединачних уметности и отвара поље заједничког израза, у којем се музика може доживети као слика, а слика као музика. Управо у тај уметнички простор ступа Иван Кљајић, композитор, педагог, музички писац и музички продуцент, својим мултимедијалним пројектом „Сава Шумановић: слике у звуку“. У њему се упушта у уметнички дијалог са стваралаштвом нашег трагично преминулог сликара Саве Шумановића (1896 – 1942), креирајући својеран синтетички доживљај који – оригиналним и провокативним звучним нумерама електронске музике – истражује асоцијативне еквивалентне чулног доживљаја ока и уха.

Премда су се бројни уважени уметници 20. века као што су Скрајбин или Месјан у пољу компоновања, на пример, или Кандински, Кле или Купка, у пољу ликовне уметности, залагали за овакву врсту синтезе, чини се да ће 21. век бити доба процвата оваквих „свеобухватних“ уметничких креација. Међусобно прожимање визуелног и звучног израза добило је нове димензије посебно кроз дигиталне технологије и мултимедијалне приступе. И управо у тим димензијама Кљајић проналази свој израз, ослушкујући слике Саве Шумановића и творећи сугестивне музичке садржаје који резонирају са вибрантним музиком садашњице.

Кљајић, чија поетика извире из трајног занимања за популарну музику ослоњену на светске гитарске легенде, те бескрајне могућности ludusa tonalisa које пружа електронска музика, у овом

пројекту не приступа сликама као илустратор, нити покушава да „преведе“ њихову садржину у музичке мотиве. Уместо тога, он кроз електронску музику изражава свој лични доживљај Шумановићеве поетике — онога што те слике у њему буде, како „звуче“ у његовој унутрашњој перцепцији. Електронска музика, као простор слободне и експеримента, омогућава му да „озвучи“ боју, текстуру и ритам слике на начин који рефлектује „бучни“ свет савремености у којем нема времена за дословну тишину, већ за унутрашња преиспитивања, „шапате“ или пак галаму којом одзвања стварност коју, хтели-не хтели – живимо.

Пројекат „Сава Шумановић: слике у звуку“ укључује два вида презентације. Једна је она која је реализована у Спомен-збирци Павле Бељански, испред саме слике, када посматрач има могућност да „провери“ своју перцепцију са и без музике. Друга је она која – сасвим природно када је у питању Иван Кљајић – задира и у виртуалну реалност. Реч је о виртуалној изложби у којој екран постаје галерија која нуди визуелни и звучни доживљај „on demand“. Музика Ивана Кљајића у овом пројекту може се посматрати као чин поштовања, али и реинтерпретације Шумановићевих порука, као намера да његов свет светлости и боја добије „глас“, и то „глас“ који је у складу са сензибилитетом 21. века. Пројекат „Сава Шумановић: Слике у звуку“ у организацији Алтернативног центра „Шапат“ финансијски је подржао Покрајински секретаријат за културу. Поред Спомен-збирке Павле Бељански, која је понудила простор за реализацију, на пројекту су сарађивали и Ира Проданов, Данијела Тољага-Николић и Саво Костић. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: „ЈА САМ АКИКО“

Акико или Окика

Пише: Илија Бакић

Роман „Ја сам Акико“ Стефана Митића Тићмија (1992) својеврсни је феномен у овдашњој савременој књижевности за децу; од првог издања (2018) наишао је на неподељено допадање код младе публике којој је намењен али и педагога и критичара. Уз велику популарност и награде књига је брзо прешла у друге медије – анимирани филм и чак три позоришне представе (у Београду, Загребу и Скопљу). Сада је искорачила и у 9.

уметност, дакле стрип или 'приче у сликама'. Доживљаји девојчице са пегамма којој кожа мирише на стару хартију и која не зна колико има година јер јој је тата саветовао да учи слова а не бројеве (што није лоше јер су за њу све школске оцене, и јединице и петице, исте) нису строго везани односно не следе стриктно једни друге већ су представљени као серија њених фасцинација неким догађајима који су повод да јој мисли одлутају и нижу се асоцијације и стармали закључци.

Акико на свет који је окружује пречесто има сасвим другачији поглед од обичних одраслих људи – рачунајући ту и учитељицу – али и њених школских другара. Ипак, она није поколебана тим разликовањем које уме да кулминира необичним ситуацијама; напротив, Акико је поносна на своју посебност и без имало снебивања или стида широм отворени очију гледа око себе и у себе. Њен најбољи друг је пешкир који воли њене песме а ту је и бицикл као и често помињани баобабови. Тата је њена подршка (њени помоћни точкови) а девојчица је од њега очито наследила велику дозу инфантилности која се радо поиграва апсурдима људског постојања. Враголије веселе девојчице која мало-мало па пева глупаве песмице (и где им је и где им није место) маме осмехе читаоца али и указују на многе истине преко којих се олакко прелази.

СТИЦАЈ СРЕЊНИХ ОКОЛНОСТИ ДОВОЕО ЈЕ ДО ТОГА ДА СЕ ЈЕДАН ЛИТЕРАРНИ ФЕНОМЕН СРЕТНЕ СА ЈЕДНИМ СТРИП ФЕНОМЕНОМ – ЛЕСКОВАЧКОМ ШКОЛОМ СТРИПА И ЊЕНИМ ПРЕДАВАЧЕМ МАРКОМ СТОЈАНОВИЋЕМ; СРЕЊНА ОКОЛНОСТ ЈЕ ДА СУ ЊИХ ДВОЈИЦА ИЗ ЛЕСКОВАЦА И ДА СЕ ЗНАЈУ ИЗ НЕКИХ ДАВНИХ ДАНА КАДА СУ ИГРАЛИ БАСКЕТ (БУДУЋИ ПИСАЦ ЈЕ РЕДОВНО ГУБИО ОД БУДУЋЕГ СТРИПАЦИЈЕ). ПОНОВНИ СУСРЕТ И ИДЕЈА ДА СЕ РОМАН ПРЕТОЧИ У СТРИП БИЛИ СУ САМО ПИТАЊЕ ТРЕНУТКА. А ТУ СУ БИЛИ И 'ИЗВОЂАЧИ СТРИП РАДО-

ва' – полазници Лесковачке стрип школе. Марко је пристао да направи стрип адаптацију романа (што иначе не ради) а онда су, у најбољој традицији колективно-школских радова, полазници-цртачи исцртали поједине табле које су

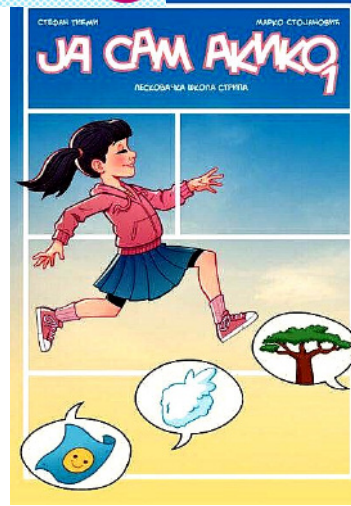
спојене у овај сјајан, шарени стрип. Тако је Акико добила не једно него више лица која су сва једнако ваљана-исправна и сведоче о томе да ју је сваки цртач другачије видео и доживљавао. Коначно је први део тих цртежа одштампан у свесци (за којом ће следити друге, на завршним корицама већ је најављена Акико 2), додати су предговори и поговор пица Стефана Тичмија односно сценаристе Марка Стојановића као и специјални додаток, галерија илустрација са разним виђењима лика Акико, које су нацртали аутори с

читавог Балкана (Боб Клисурски из Бугарске, Здравко Гиров из Северне Македоније, Јасемин Јарен Евцимен из Турске, Матеја Шефинчек из Хрватске, Лерија Баћу из Румуније, Борислав Маљеновић из Босне и Херцеговине, Софија Спирлида из Грчке, као и српски аутори Горан Трајковић, Игор Крстић и Данко Дикић).

Ипак, у целини гледано овај стрип је у потпуности производ лесковачких аутора – од аутора изворног романа, преко сценаристе, цртача, колориста, аутора на-

словне стране, лектора, коректора, преламача и техничког уредника, па до аутора предговора и поговора. Куриозитет је и то да су стрип нацртали и обојили полазници школе стрипа, махом средњошколци (што је реално случај у европском али и у светском стрипу) и тако на велика врата ушли у 9. уметност: Александар Анђелковић, Дуња Аврамовић, Анастасија Видановић, Маријана Станић, Андреј Станојевић, Катарина Хаџи Јовачић, Мина Давић, Јана Стојановић, Сташа Станковић, Јована Станковић и Марко Серафимовић. На задњој корици своја размишљања о стрипу сажели су илустратор и стрип-аутор Душан Павловић, илустратор Ване Костуранов, књижевник Урош Петровић и Борис Митић, редитељ документарних филмова.

Реџу, стрип „Ја сам Акико“ весела је, занимљива и поучна игарија, по много чему апартна у текућој стрип продукцији која свакако заслужује пажњу стрипољубаца свих узраста. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Вештац: Раскршће гавранова

Анджеј Сапковски
Чаробна књига, 2025.

Реч критике

„Раскршће гавранова“ је седма књига од укупно девет које прате авантуре омиљеног вештача Гералта од Ривии. Роман је изашао прошле године и zamiшљен је као преднаставак или „приквел“ саге о вешцу и две збирке приче о овом јунаку. Радња прати младог Гералта, непосредно пошто је завршио обуку у Каер Морену, његов однос са мистериозним новим ментором и прве кораке на чудном животном путу ловца на чудовишта.

Анджеј Сапковски је вероватно једини аутор епске фантастике из источне Европе који је успео да пређе оквире читалачког хоризонта своје родне земље (у овом случају Пољске) и оствари светски успех. Међународну славу Сапковски ипак добрим делом дугује огромном успеху видео игара које су настале као адаптација његових књига, а затим и (често комично лошој) Нетфликсовој играној адаптацији која га је увела у глобални поп-културни мејнстрим.

Нарација Сапковског је увек натопљена дискретном иронијом, а у приповедању су и даље приметни утицаји словенске књижевности, што га издваја од других популарних писаца фантастике, мада је током година његов стил ипак постао нешто униформнији, и блискији начину како пишу жанровски амерички аутори. Сапковски воли да (шаљиво или не) истиче да није, и неће изневерити своје читаоце као Мартин, те и даље марљиво испоручује оно због чега су га заволели; приповести о Гералту које, и када нису епске судбинске драме које се памте за цео живот (као у случају ове књиге), остају пријатне, класичне авантуре, зачињене препознатљивим хумором и живом магијом приповедања. Некад је само довољно да се отворе још једно врата у познат и драг свет, испрати још једна путовања јунака, пре него што завеса коначно падне.

Настасја Писарев

Цитат

Упркос најискренијој жељи – али из оправданих разлога – Гералт никако није могао да се усредреди на поглаварево брбљање. Сву његову пажњу одвлачила је велика пуњена врана на поглаваревом столу. Стајала је на зеленом глиненом постољу и шкиљила у вештачким стакленим окном; обе њене ноге биле су уроњене у ту глину. Иако је изгледала као да је жива, врана ни на који начин није могла да буде жива, ту нема сумње. Како му је онда, ишчуђавао се Гералт, већ неколико пута намигнула својим стакленим окном? Да није то магија? Не би рекао, јер његов вештерски медаљон није ниједном ни задрхтао ни завибрирао. Да није халуцинација? Привид? Изазван тиме што је неколико пута млатнут у главу?

– Поновићу питање – поновио је питање поглавар Булава. – Поновићу, иако немам обичај да се понављам. Поглавар Булава је више пута уверавао Гералта да нема обичај да се понавља. Мада се сваки час понавља. Очигледно је то волео, иако није имао обичај.